

PŘEDMLUVY ČESKÝCH KNIH V BULHARSKU JAKO MARGINÁLNÍ DRUH LITERÁRNĚVĚDNÉ BOHEMISTIKY

ANŽELINA PENČEVOVÁ

Předmluva (nebo doslov) literárního díla je zvláštním fenoménem: je průsečíkem intertextuality a transtextuality, paratextuality a metatextuality; je mostem mezi genezí díla a jeho existencí v aktech recepcí.

Předmluvy a jim analogické texty jsou tedy závažnou a zároveň velice zajímavou složkou literární komunikace. Proto překvapuje omezená a sporadická pozornost, kterou literární teoretikové dosud věnovali této problematice. Vlastně jedinou "teorii předmluv", a to v rámci celkové teorie paratextovosti, rozpracoval Gérard Genette ve své knize *Prahy (Seuils, Paris 1987)*. Podle Genetta se literární dílo skládá z textu a z jistého množství textových produkcí, které základní text obklopují, vyvíjejí jej, posouvají jej od reality k virtualitě, zabezpečují jeho recepci, aby jej učinily přítomným ve světě jiných diskursů. Celé toto "okolí", tj. tituly a podtituly, předmluvy a doslovy, obsah, dedikace a epitafy, dokonce koncepty a náčrty atd., tvoří paratext knihy. Právě díky paratextu se výchozí text proměňuje v knihu, která může být předložena čtenářské veřejnosti.

G. Genette dělí prostor literárního díla na interiérní, tj. samotný text, a exteriérní – souhrn diskursů světa orientovaných na onen text. Mezi textem a zónou "vně textu" se nalézá pásmo přechodu a transakce, pásmo působení na čtenáře. Paratext v sobě zahrnuje a zároveň realizuje potence, způsoby, metody a efekty tohoto pásma.

Jako součást paratextu je předmluva nebo doslov diskursem heterogenním, pomocným, předurčeným sloužit jinému diskursu. Jeho dvě hlavní funkce jsou: 1. získat čtenáře, motivovat ho, aby si knihu přečetl; 2. situovat a instruovat čtenáře tak, aby jeho četba knihy byla kvalitní, "dobrá". Předmluva je druhem recepčního návodu, ale současně typickým řečnickým prostředkem přesvědčování čtenáře. Předmluva by měla především upozorňovat na to, *proč* a *jak* musí být příslušná kniha přečtena. Výchozí text sám o sobě není schopen adaptovat se k modifikacím čtenářského publika v prostoru a čase. Paratext je nástrojem adaptace mezi ideální identitou textu a empirickou skutečností. Tyto funkce a úlohy podmiňují jeho specifickou formu, stylistiku a morfologii.

S ohledem na téma tohoto referátu je nutné se pozastavit u dvou dalších aspektů, kterými se G. Genette nezabývá. Za první je to *specifika paratextovosti, zejména předmluv a doslovů, u překladové produkce*. Jako mocný

nástroj meziliterární recepce (někteří autoři se dokonce domnívají, že problematika předmluv a doslovů překladových knih patří do teorie překladu) mají tyto paratexty za úkol překonat divergenci mezi recepcí originálu a recepcí překladu, vyplývající z časových, prostorových, společenských, kulturních, antropologických a dalších rozdílů mezi recipienty. Tento dodatečný účel mění typologii předmluvy, její zaměření a obsah, její strukturu. V tomto případě ovšem odpadávají funkce jako manifestace autorova záměru, neutralizace kritiky a jiné, zatímco do popředí vystupují jiné funkce, jako například funkce normativní, estetická, aplikační atd. Hlavní a rozhodující je však funkce poznávací a ta by neměla chybět ani v té nejstručnější předmluvě překladového díla.

Druhým důležitým aspektem je *otázka vědeckosti předmluv a doslovů literárních děl*. Dalo by se říci, že dokonce krátké životopisné a bibliografické poznámky o autorovi na zadní straně obálky, na záložkách vazby či na předsádce mají literárněvědný ráz, byť i v informačním, slovníkovém, encyklopedickém smyslu. Všeobecně se má za to, že předmluva a doslov by měly plnit a plní převážně právě literárněvědnou funkci. Dodala bych, že pro překladovou literaturu to platí dvojnásob, protože v tomto případě by paratext měl cizího čtenáře seznámit s částečně nebo zcela neznámým autorem a s cizí historickou, společenskou, kulturní a literární situací, v níž dotyčné dílo vzniklo a již je determinováno.

G. Genette podotýká, že ačkoli předmluva prošla dlouhou evolucí, její hlavní strukturální principy a rysy zůstaly neměnné. Spíš než o evoluci jde o určitou sadu možných výběrů v rámci repertoáru o mnoho stabilnějšího, než si uvědomujeme. Tento ustálený model předmluvy obvykle zahrnuje autorovu osobnost v historických souvislostech, přehled jeho literární tvorby, analýzu díla nebo děl, k nimž byla předmluva napsána, případně ukázky z jiných kritických či literárněhistorických pojednání o textu nebo o autorovi, na závěr – typizující zobecnění. Nemůžeme nepostřehnout totální shodu tohoto modelu se standardní statí v kterékoli učebnici o dějinách národní literatury nebo skupiny literatur.

Jiná věc je, nakolik je autor takové předmluvy kompetentní a nakolik je jeho styl přísně scientistický, anebo odbočuje k esejistickému a k publicistickému patosu (který ostatně nikdy nebyl zcela cizí vědecké praxi). Nezapomínejme, že jednou ze základních funkcí předmluvy je získat, ba přímo nalákat čtenáře, takže přísně vědecká předmluva, psaná jenom pro odborníky a přístupná jenom jim, by značně omezila recepci díla, i když těm odborníkům by doopravdy zabezpečila recepci maximálně účinnou.

Jako důkaz vědeckosti předmluv a doslovů můžeme brát i skutečnost, že nejednou text psaný jako paratext může být později otištěn ve sborníku s vědeckou produkcí. Častější je však opačný případ, kdy původní literárněvědná publikace nebo i část disertace bývá použita jako paratext. Výjim-

kami nejsou ani případy, kdy předmluvy bývají citovány v naprosto seriózních vědeckých pracích, a to nikoliv ojediněle a časově omezeně. Zde bychom měli položit otázku, nakolik je spravedlivé přiřazovat předmluvy a doslovy výhradně k paratextům, jestliže jejich drtivá většina má povahu vyložené metatextovou, komentující, interpretující.

* * *

Nedokázala jsem zjistit, jestli už některého badatele napadlo prozkoumat, jak se jistá národní literatura odráží v předmluvách a doslovech děl přeložených v jiné zemi. Ukázalo se, že je to úkol nadmíru zajímavý, avšak ve většině případů těžko zvládnutelný. V případě české literatury v Bulharsku to naštěstí platí jen zčásti. Počet českých knih přeložených do bulharštiny se pohybuje kolem 280 (přesný počet nelze zjistit z různých technických důvodů), a to včetně druhých a dalších vydání některých titulů. Do tohoto počtu jsem nezahrnula publikace z přírodních a exaktních věd, z oboru ekonomiky, práva apod., jde tedy jen o prózu, poezii, literaturu faktu, literaturu pro děti a mládež, dramata, literární teorii a kritiku. Asi tak třetina knih vyšla bez předmluvy i bez doslovu, naprosto ojedinělá jsou však vydání bez jakéhokoli paratextu, byť i ve formě krátké ediční poznámky. Ve srovnání s českou vydavatelskou praxí je nápadné relativně velké procento obsáhlých předmluv a doslovů. Jen tak z odhadu bych usoudila, že cizí knihy určené k recepci v českém prostředí se zásadně vyznačují minimalizací paratextu, zatímco v Bulharsku je tomu právě naopak. (Zda tento postřeh odpovídá skutečnosti, a jestli ano, čím je tato skutečnost podmíněna – to jsou otázky, které vyžadují další bádání.)

Ve shodě se světovou tendencí bez předmluv vycházejí zásadně knížky pro děti a mládež, dobrodružná literatura, sci-fi, knihy s vojensko-hrdinskou tematikou, detektivky atd. V našem případě nechybějí výjimky v obou směrech. Tak například *Výpravy opačným směrem* J. Nesvadby a *Panoptikum starých kriminálních případů* J. Marka jsou opatřeny kvalitními předmluvami B. Terzieva a I. Kjosevové. Byly totiž zařazeny do specializované a ambiciózní edice Galaktika, která vycházela ve Varně v 80. letech. Editoři velice úspěšně Galaktiky chtěli (a také dokázali) přesvědčit bulharského čtenáře a hlavně kritiku, že i tzv. periferní literatura může mít svá arcidíla, která si zaslouží náležitý odborný komentář.

Mimochodem, ediční koncepce té které edice zpravidla citelně ovlivňuje objem, obsah, styl, kvalitu, tedy i recepční úlohu a význam předmluvy a doslovu. Jako velice kladnou bych hodnotila zkušenost už neexistující edice Panorama nakladatelství Narodna kultura, jejíž heslo znělo: "velké knihy v malém formátu". I když tam opravdu našly místo menší prózy či krátké

básnické antologie a knížky byly formátu kapesních vydání, šlo vesměs o klenoty jak klasické, tak moderní světové literatury. Kromě předmluvy malé krásné knížky edice Panorama obsahovaly nezbytně ediční poznámku na závěr, četné vysvětlivky, "život v datech" každého autora a na zadní straně – citáty z výroků světoznámých tvůrců a literárních kritiků o dotyčném díle anebo o jeho autorovi. V této vyvážené edici s profesionálními předmluvami výrazně literárněvědného rázu se poštěstilo vyjít například těmto českým knihám: *Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do patnáctého století* S. Čecha, *Haviřská balada* M. Majerové, *Anglické listy, Povětroň a Listy ze zásuvky* K. Čapka, *Staré pověsti české* A. Jiráska, antologie *Deset současných českých vypravěčů, Tři čeští básníci* a další. Tak například vydání *Listů ze zásuvky* z roku 1985 je opatřeno předmluvou, spíš obsáhlou studií (35 stran) Alexandra Kjoseva, v níž autor nepojednává o senzačnosti a unikátnosti souboru, nýbrž o tom, že – jak z textů dopisů vyplývá – vrcholný problém Čapkovy tvorby je vlastně ústředním a živým problémem jeho vlastního života. Dále je knížka nasycena četnými vysvětlivkami mezi texty dopisů – jsou všude, kde je toho zapotřebí. Na konci je zařazen životopis Karla Čapka v datech, pak úryvky doslovů českých vydání *Listů Olze a Dopisů ze zásuvky* (Věře Hružové). Na zadní obálce si můžeme přečíst nadšená slova B. Sučkova o Čapkovi.

Naopak, z dnes už těžko zjištělných důvodů se stalo, že první a v Bulharsku zatím jediné knihy významných, velice seriózních a z recepčního hlediska náročných autorů buď zůstaly bez paratextu (*Lustigova Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*, 1967 – novelistický žánr se zpravidla u nás obešel bez komentáře), nebo byly doprovázeny jen stručnou poznámkou katalogového typu o autorovi a jeho dosavadní tvorbě (*Romance pro křídlovku* F. Hrubína, 1977) či textem naprosto se nehodícím k prvnímu setkání s cizím publikem (Vančurův *Pekař Jan Marhouš*; zde místo pokusu o nastínění nenapodobitelné Vančurovy poetiky a vysvětlení četných aluzí, těžko srozumitelných i českému recipientovi, v krátké anonymní poznámce se dočítáme, že Vančura je "renesanční osobností" a že jeho jméno je v Bulharsku povědomé spíš milovníkům kina).

O tom, zda kniha bude mít předmluvu nebo doslov, a jaké, rozhoduje souhrn rozmanitých činitelů – od zavedené tradice přes podstatu textu, naplánovaného k vydání, až po kompetenci nakladatelského redaktora a objektivní možnost obstarání vhodného autora paratextu. Optimální by bylo, kdyby volba závisela na imanentních kvalitách textu. Bohužel kniha je i sociálním fenoménem, a tak často okolnosti vydání bývají určovány extratextuálními faktory. Pozorujeme to (aspoň v Bulharsku) zřetelně v posledních letech. Nové ekonomické podmínky otřáslý systém bulharského vydávání knih, který – i když byl ošklivě omezován ideologickými směrnicemi – byl přece jen dobře regulován, vybaven kvalitními specialisty a

co se týče prezentování tzv. malých literatur, zaznamenal značné úspěchy, které se asi s takovou intenzitou a bohatstvím už nezopakují. Dnes, hlavně z finančních důvodů, ale v nemalé míře i kvůli absenci dobře připravených nakladatelských specialistů, jsme svědky naprosto nepřijatelných případů. Například Kunderův *Valčík na rozloučenou* – zatím jediné dílo tohoto autora, které u nás vyšlo knižně (roku 1992): na 3. straně je umístěna kusá poznámka, která stojí za ocitování: "Milan Kundera se narodil v Československu. Od roku 1975 žije ve Francii." A nic víc. Naštěstí na zadní obálce je otištěn text, který je sice křiklavě reklamní, nicméně však říká dost o podstatě dotyčné prózy, ale i Kunderova světa vůbec: "Je to sen noci svatojánské, černá fraška, kde i ty nejtísnivější otázky jsou kladeny rouhavou lehkostí prozrazující poznání, že dnešní svět nás ošidil dokonce o právo na tragiku." Opravdu, někdy takové poznámky na obálkách nebo na záložkách knih (obyčejně psané zkušeným redaktorem) mohou docela spolehlivě nahradit rozsáhlou předmluvu. Jako příklad bych uvedla text ke knize J. Haška *Hřích kněze Ondřeje* (1974), který jako by byl esencí patosu tohoto Haškova díla. Jindy zas mohou takové podružné texty velmi zdařile doplňovat "pravou" předmluvu nebo s ní korespondovat. Takový je případ sborníku *Ostře sledované vlaky* z roku 1985, který kromě zmíněné novely zahrnuje i trilogii *Postřižiny*, *Krasosmutnění* a *Harlekýnovy milióny*. Krátký text na předsádce o světovém ohlasu čtyř novel a o Hrabalově démantovém očku inspirace je v perfektním souladu s impresionistickým doslovem téže autorky – S. Kanikové – zachycujícím kosmické pulsace Hrabalova cítění světa. Podobné případy možná dávají za pravdu G. Genettovi, který tvrdí, že tento druh paratextu je funkčně synonymický předmluvě. Přesto se domnívám, že podobné texty jsou orientovány především směrem "ven", zatímco předmluvy směřují hlavně "dovnitř", a proto je jejich literárněvědná hodnota nesrovnatelná.

Když už jsme u různých druhů paratextů, je snad na místě zdůraznit, že pro bulharskou paratextovou tradici je typickou formou předmluva, zatímco v české převládá doslov. Podle G. Genetta mezi oběma druhy nejsou podstatné rozdíly; doslov je však jaksi diskrétnější a "skromnější". Co do objemu informace může být rovnocenný předmluvě a z čtenářova hlediska se zdá být dokonce logičtější a nutnější. Z pragmatického hlediska autora je však méně účinný než předmluva: i když totiž vysvětluje *proč* a *jak* se musí dílo číst, dělá to jaksi opožděně, post faktum, neplní tedy základní funkci této třídy paratextů a může hrát jediné úlohu závěrečného korektivu. (I obsah literárního díla, je-li umístěn vpředu, může vyvolat jistou dispozici u čtenáře a ovlivnit přijetí textu.) Asi proto doslovy mnou zkoumaných českých překladových knih lze spočítat na prstech jedné ruky. Co se však týče literárněhistorické a literárněkritické náplně, v našem případě vůbec nemůžeme tvrdit, že doslovy zůstávají pozadu za předmluvami. Důkazem

toho je například doslov V. Todorova k šestému bulharskému vydání *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války* z roku 1981, nazvaný *Švejk – cena autorovy nesmrtelnosti*. Tento doslov se svou moderností výrazně liší od dvou předchozích paratextů, které *Švejka* doprovázely. Ve vydání z let 1948 (1. díl) a 1955 (2. díl) máme anonymní předmluvu (jejím autorem je pravděpodobně redaktor knihy, budoucí akademik slavistického zaměření E. Georgiev), zařazenou přitom až do druhého dílu románu; stejný text se opakuje ve vydáních z let 1956 a 1969 a je typický pro standard své doby; je komponován převážně z šablonovitých vyjádření jako například: "Jaroslav Hašek je velkým satirikem nejen české, ale, dalo by se říci, i světové literatury", "*Švejk* je jednou z nejsilnějších satir na militarismus a na imperialistickou válku"; nechybí ani odsouzení české buržoazní kritiky a literární vědy, které román "zamlčovaly", takže své místo v literárních dějinách zaujal jedině díky upozornění I. Olbrachta a J. Fučíka. Další paratext o *Švejkovi* doprovází vydání z let 1975 a 1978. Jeho autorem je známý bulharský prozaik a humorista Petr Neznakomov. Tato šestnáctistránková předmluva nepostrádá originální postřehy ani opravdový literárněvědný rozbor, podpořený hlubokými znalostmi dobového a literárního kontextu, principů a dějin humoristického folklóru lidstva. I když zde najdeme odvážné odstavce, v nichž je Hašek srovnáván s Byronem a Heinem, celkem vzato je paratext napsán v duchu klasické tradice tohoto "žánru" a s patričním respektem, vědecká poznávací složka rozhodně vítězí nad složkou esejistickou a publicistickou. Citovaný doslov univerzitního učitele české literatury V. Todorova, ač zůstává vědecky plnohodnotným, paradoxně působí o mnoho nekonvenčněji, uvolněněji, expresivněji.

Pozoruhodný příklad šlechetné konkurence mezi předmluvou a doslovem nacházíme ve svazku s vybranými díly F. X. Šaldy, který vyšel v Bulharsku v roce 1984. Autorem předmluvy je známý literární vědec Georgi Canev, který znal Šaldu osobně, navštěvoval jeho přednášky, pokládá se (a bývá pokládán) za jeho žáka. Pak není divu, že jeho text zní důvěrně, intimně, což však ani v nejmenším nezastírá důležitost poznatků, které recipientům poskytuje. Doslov Ch. Balabanovové se zas vyznačuje ryze literárněvědným stylem a může sloužit jako vzor paratextu pro dílo takového typu (je evidentní, že v některých případech je vědecký paratextový aparát nevyhnutelný, obzvlášť jde-li o text, jenž je sám o sobě vědecký, o klasickou literární památku ze starších dob ap.). Kromě moderní vědecké analýzy zde nacházíme faktografii Šaldovy recepce v Bulharsku, rovněž tak paralely mezi Šaldovou estetikou a estetickými principy a filozofickými impulsy bulharské literární teorie a kritiky z první poloviny našeho století. Podobný pokus, a opět velmi úspěšný, uskutečnila Ch. Balabanovová i v souboru *Studie z teorie umění* J. Mukařovského (je sestavitelkou obou souborů a iniciátorkou jejich vydání). Napsala Prolegomena s důrazem na recepční aspekt

Mukařovského díla, aby maximálně usnadnila dlouho očekávané setkání bulharských odborníků s jeho studiemi. Hlavní slovo přenechala Felixi Vodičkoví. Zařadila do knihy jeho předmluvu k českému vydání knihy *Studie z estetiky* z roku 1966. Touto volbou zároveň umožnila bulharským recipientům, aby se seznámili i s další velkou osobností českého vkladu do světové literární vědy a filozofie, která je i dodnes známa u nás vlastně jedině z paratextů a metatextů či v nejlepším případě z časopiseckých publikací – máme tedy další zajímavý funkční aspekt předmluvy jako takové.

Naopak, jako nepodařený editorský experiment bych hodnotila zařazení jak předmluvy, tak doslovu jednoho autora, českého velvyslance v Bulharsku P. Pospíchala, do útlého svazku s hrou *Modrý anděl* M. Uhdeho. Oba texty nejsou ani co do obsahu, ani co do zaměření vyhraněné a není jasná funkční platnost jejich rozdělení. Ovšem moment vydání (1993) si vyžadoval důraz spíše na osobnost M. Uhdeho a na disent než na umělecké hodnoty dotyčného kusu. Podobně dopadl i životopis *Václav Havel – básník a prezident* Edy Kriseové. Předmluva byla svěřena osobě nanejvýš povoláné – tehdejší zástupkyni bulharského prezidenta, spisovatelce a básniřce, znalce české kultury B. Dimitrovové, která navíc Havla osobně zná a udržuje s ním přátelské, tvůrčí a politické styky. Pochopitelně v oné době (1992) přepolitizovaná situace v Bulharsku přinutila autorku předmluvy akcentovat právě politickou složku fenoménu "Havel", takže z jejího zadýchaného, mocně angažovaného textu se nedozvídáme málem nic o Havlovi "básníkoví", o Havlovi filozofovi. Tato promarněná příležitost je zároveň příkladem toho, jak i v době, jež měla za jedno ze svých hesel zavržení jakékoliv ideologizace kultury, předmluva zůstávala – chtě nechtě – vzorem a nástrojem ideologizace, typologicky shodné s tou, která čněla nevkusně až odporně z četných předmluv z 50. a 60. let a nejednou i z let pozdějších.

Těsně spjata s mírou vědeckosti je otázka autorství předmluv a doslovů českých knih v Bulharsku. Úkol bezbolestně implantovat literární dílo do cizího, nevědomého a nevidomého, ve většině případů lhostejného kontextu si vyžaduje volit jako autora předmluvy představitele recipující země. Jen málokdy se přebírají hotové předmluvy z původního vydání a zcela výjimečně – paratext autora knihy. (To pochopitelně bývá považováno za nežádoucí, až na případy, kdy autor napsal předmluvu speciálně pro recipienty z cizí země.)

V celé excerpci, kterou jsem provedla, jsem našla jenom dva příklady vypůjčeného paratextu ani ne českého autora (doslov S. Vostokovové k Haškovým *Uším svatého Martina* z roku 1966 a doslov I. Bernštejnové k *Neviditelnému* J. Havlíčka z roku 1984 – je to vlastně předmluva k sovětskému vydání z roku 1978) a dva příklady, kdy autor napsal předmluvu speciálně pro bulharské vydání své knihy (M. Ivanov: *Martova pole*, 1981, kde ovšem figurují i texty s bulharskou tematikou, a J. Nesvadba: *Tajná zpráva z*

Prahy, kde jde vlastně o kratičké oslovení bulharských čtenářů a zároveň o autorův osobní vztah k Bulharsku). V podobných případech ani nelze očekávat text, jenž by se vyznačoval vědeckostí. Není jaksi "přirozené", aby autor původního textu analyzoval vědecky své dílo, tedy aby konfrontoval svůj text s vlastním metatextem pojednávajícím o téže věci metajazykem. Ani ve světové editorské praxi se téměř nesetkáváme s takovou koncepcí; pokud k něčemu takovému dojde, jako například na začátku *Švejka*, jde o organickou součást díla, o jakýsi "prolog", jenž nese funkci nikoliv vědeckou, literárněvědnou. (Během přípravy tohoto referátu jsem se setkala i s přesně opačným názorem na autorskou předmluvu, vysloveným právě v předmluvě neautorské. Jde o text A. Krispina k Čapkovým *Anglickým listům*, jehož polovinu tvoří argumentace nesnášenlivosti vůči neautorským úvodům.)

V několika málo případech editoři zvolili raději paratexty českých literárních vědců. Tak například ke třísvazkovému vydání vybraných spisů J. Haška (1986) byla připojena třicetistránková kompozice výňatků z prozaizovaného Haškova životopisu od R. Pytlíka *Toulavé house*, kterou uspořádal I. Pavlov. Jiným pozoruhodným příkladem je velká studie J. Čacha k zatím poslednímu, třetímu bulharskému vydání Komenského *Velké didaktiky* (1992). Je to předmluva nového typu, autor nabízí současný a nestereotypní pohled jak na "velikého syna světa", tak na jeho dobu, vykládá podrobně, odborně a kriticky jeho teorie, pojednává o pedagogické kmenologii, podává přehled o nejnovější české a světové literatuře týkající se této problematiky. Nespornou hodnotu tento paratext sice má, ale sotva může nahradit paratexty bulharských odborníků jako profesora N. Čakarova a docenta Ž. Atanasova, kteří v předmluvách k jiným vydáním Komenského spisů rozebírají vliv a uplatnitelnost myšlenek velkého pedagoga v Bulharsku, jeho recepci, dějiny spolku Jan Amos Komenský, založeného u nás roku 1892, nacházejí analogie mezi *Orbis pictus* a prvním bulharským slabikářem P. Berona atd.

Velmi často je autorem předmluvy překladatel knihy, který obvykle dal podnět k vydání. Velmi nápadná je tato tendence při překladech české poezie do bulharštiny. Tyto překlady jsou četné a dalo by se říci, že zmapovaly poměrně plně aspoň oficiální českou poezii z 50. až 80. let. Takovými překladateli a zároveň i autory předmluv malých knížek z edic *Básníci světa*, *Současní básníci* anebo *Poetický glóbus* jsou téměř bez výjimky V. Rakovskí, D. Stefanov, A. Zvezdinov. Tato trojice básníků a překladatelů, milovníků a znalců české poezie nabídla kvalifikovaně a nadšeně bulharskému publiku výběry z básní V. Holana, J. Seiferta, V. Závady, K. Biebla, S. K. Neumanna, P. Bezruče a mnoha dalších. Ovšem jejich předmluvy se ani nesnažily vycházet vstříc požadavkům přísně vědeckého vyjadřování, oplývají lyrickými výlevy jako "bál jsem se toho básníka" nebo "složitost a prostota",

"země a nebe", "duch a hmota". Analýzy poetiky českých básníků se neopírají o vymoženosti literárněvědných škol, ale vůbec je nelze pokládat za povrchní. Dalo by se říci, že kdybychom tyto předmluvy shromáždili do jednoho svazku, byla by z nich docela užitečná příručka z dějin české poezie.

Přestože je dnes tradice postupného "přesídlení" české poezie do Bulharska silně potlačena (z objektivních příčin), jednou za dva, za tři roky vychází aspoň jedna sbírka a autorství její předmluvy se zase obvykle ujímá básník-překladatel. Tak například A. Zvezdinov, který nedávno vydal první bulharský překlad Erbenovy *Kytice* (1994), zvýraznil v předmluvě jak neubývajíc esteticou hodnotu tohoto veledíla, tak i svou motivaci předložit je "tu a ted". Zvláštní pozornost zasluhuje vydání Máchova *Máje* v novém překladu mladé plovdivské bohemistky Ž. Čolakovové. Tato kniha (1993) je (aspoň na půdě Bulharska) jedinečným paratextovým experimentem. Kromě stručného překladatelčina úvodu je do ní zařazena podrobná předmluva "klasického" typu od V. Krivánka, dále dvoujazyčný text *Máje*, pak studie *Genetika smyslu v Máchově poezii* J. Mukařovského, Nezvalova *Konkrétní iracionalita v životě a v dílech K. H. Máchy*, článek Ž. Čolakovové o palinodii v *Máji* a práce Ž. Čolakovové a S. Babakovové pojednávající o poetice smrti v poezii K. H. Máchy a jeho bulharského protějšku Ch. Boteva. Na konci svazku jsou umístěny věty J. Mukařovského, V. Nezvala, J. Vlčka a F. X. Šaldy o geniálním básníkově. Tímto způsobem ovšem Máchův text do jisté míry přestává být sémantickým těžištěm textového prostranství knihy. Takto koncipovaný sborník je jednoznačně určen odborníkům a ty by zaujal spíš literárněvědný aparát než dílo, které už pravděpodobně znají. Jde spíš o jakýsi esenciální "Máchův sborník".

Pro svěžest a procítěnost svého přístupu k autorovi a jeho tvorbě byli nejednou básníci zmíněné triády vyzváni, aby napsali předmluvu i prozaické knihy (obvykle šlo o lyrizovanou, senzitivní prózu). Výsledek byl vždy zajímavý – k literárním a biografickým údajům se pojily vzrušené analýzy a nevšední pozorování, které by určitě nenapadly profesionálního literárního vědce. Jako příklad bych uvedla předmluvu V. Rakovského ke *Slavnostem sněženek* (1985), kde nacházíme mimo jiné i pronikavý verbálně-vizuální portrét nadmíru talentovaného podivína Hrabala.

Překladatelé specializovaní na prózu také často podléhali pokušení vžít se do úlohy literátů. Kvalitní předmluvy, například k Lustigovým *Dětským etudám* nebo k Čapkovým *Apokryfům*, zanechal G. Lenkov. Je zajímavé, že zesnulý S. Ivančev, všemi uznávaný za největšího bulharského překladatele z češtiny, zásadně odmítal psát paratexty, přestože právě nedostupná kvalita jeho překladů J. Haška, K. Čapka, B. Němcové a mnoha jiných prozrazuje perfektní cit pro českou mentalitu a pro českost vůbec. Že i "jazykovědný bohemista" může přispět hodnotnými předmluvami k bohatší a úplnější recepci české literatury v Bulharsku, dokazuje aktivita J. Bačva-

rova, jenž nejen napsal kompetentní a vyvážené paratexty k mnoha vydáním (uvedme aspoň *Kulhavého Orfea*, několik antologií české prózy a poezie atd.), ale tato vydání inspiroval, prosadil a do značné míry i uskutečnil jako koordinátor a redaktor.

Seznámení s tzv. "překladačskými předmluvami" ukazuje, že je překladatel občas doslova "ladem ležícím literárněvědným bohemistou". Někdy bohužel tyto potence zůstaly nerealizovány v plné šíři (u I. KJosevové, N. Canevové a dalších), jindy se zase paratextové pokusy staly jakousi první etapou budoucí skvělé dráhy na poli literárněvědné bohemistiky (například u S. Kanikovové).

V některých zvláštních případech, kdy faktologická stránka knihy se zdá být důležitější než její estetické, slohové a vůbec úzce literární aspekty, jak je tomu například u prozaizovaných životopisů velkých osobností, svěřovali raději nakladatelé psaní předmluv nikoliv literárním vědcům, nýbrž znalcům z příslušných oborů. Tak předmluvu románu *Krev na paletě* M. Kočky napsal kunsthistorik Ch. Kovačevski, autor několika monografií z dějin výtvarného umění a vědeckopopulární knížky o Caravaggiově životě. Autorkou doslovu k úchvatné biografii B. Smetany od K. V. Buriana je muzikoložka K. Belivanovová. Ovšem v obou případech paratexty nenabízejí literárněvědný rozbor a jen okrajově se zabývají dílčími problémy životopisného žánru (hlavně problémem věrohodnosti), jinak však poskytují zajímavé údaje, kterými by literární vědec sotva disponoval. (Otázka, zda právě takový druh předmluvy víc vyhovuje předpokládanému čtenáři tohoto typu prózy, se nedá odpovědět jen tak namátkou, ale připustila bych, že ano.)

Nemůžeme vynechat otázku, zda bylo ku prospěchu věci, když autorem předmluvy české byl bohemista, a naopak. (Jako mezní případ můžeme brát autory širšího slavistického zaměření.) Odpověď každopádně záleží na zvláštích konkrétního díla. Tak například předmluvu k výběru z Arbesových romanet napsal slavista O. Saparev, který zaměřil svou vědeckou orientaci mimo jiné na fantastickou a vědeckofantastickou literaturu. To mu umožnilo podat zevrubný popis specifické poetiky neobvyklého žánru, a to v širších souvislostech – s přihlédnutím k romantickým, gotickým, utopickým, melodramatickým, senzačně románovým a realistickým prvkům. Bez povšimnutí nezůstalo ani české pozadí Arbesovy prózy stejně jako její bulharské paralely.

Nakladatelským redaktorům se podařilo získat pro bohemistickou kauzu i další univerzitní kapacity nebohemistických oborů. Nejen erudované, ale i mimořádně originální paratexty, které si zaslouží další metatextovou interpretaci, napsali například N. Georgiev (k *Povídám z jedné a z druhé kapsy*), S. Igov (k *Životu a dílu skladatele Foltýna*) a další. Upozornila bych speciálně na zatím bohužel nevydanou sémiotickou studii A. KJoseva k *Nesnesitelné lehkosti bytí*, která by určitě zaujala i české kunderology a

kteří bychom mohli vytknout snad jedině jisté nedocení nebo ignorování "českosti", která je – podle mne – v tomto Kunderově díle pořád ještě naléhavá a významotvorná.

Někdy ovšem ani bohemista nedokáže "z dálky" uchopit všechny souvislosti a aluze přeloženého díla. Zajímavý je v tomto ohledu případ předmluvy Neffova románu *Královnynemají nohy*. Její autorkou je mladá bohemistka A. Hranová, která věnovala svou disertaci otázkám slovanského historického románu. Vynikající rozbor, který provedla, odhaluje mnoho žánrových, stylistických a filozofických vrstev textu, které si určitě málokterý čtenář uvědomoval. V kontextu evropského historického románu se Neffovo dílo vyjímá v podání A. Hranové jako rarita, jako novum bez obdoby, jako bravurní pokus, jenž by nesporně mohl – i přes svou destruktivitu – posunout vývoj žánru. Autorka textu však nemohla vědět o tom, že ošemetná dobrodružství Petra Kukaně v sobě skrývají aluzi Dubčekova politického osudu, což jistě vysvětluje mnoho ze zvláštností podivného syžetu.

Mimo jakoukoli pochybnost mocně prospěla jak recepci české literatury v Bulharsku, tak i bulharské literárněvědné bohemistice aktivita univerzitních učitelů a vědeckých pracovníků z oboru české literatury na poli vydávání českých knih v bulharských překladech. Předmluvy docenta I. Pavlova *Lvi stopou Jana Nerudy* (k Nerudovým vybraným spisům z roku 1986 v edici Světová klasika, jejíž koncepce a celkové provedení si vyžadovaly předmluvy přímo akademické kvality a tento princip byl dodržován bez výjimky), *Silou faktu a okouzlení* (k Jiráskovým *Starým pověstem českým*), *Literární galaxie, vytvořená silou rozumu a talentu* (ke dvousvazkovému výběru fantasticko-utopických próz K. Čapka z roku 1985), k *Večerům na slamníku* J. Johna, k *Mladému muži a bílé velrybě* V. Párala, k *Cestě slepých ptáků* L. Součka, k *Dálkovému výsledku* V. Havla a další patří mezi to nejlepší, co napsal tento doyen naší literárněvědné bohemistiky. Speciálně bych vydělila text *U středověkých pramenů českého smíchu* ke sborníku staročeských satir *Pokušitelka a její pes*. Tato předmluva navazuje na autorovu doktorskou disertaci. Zcela nevšedním způsobem přibližuje bulharskému čtenáři fenomén staročeské satirické poezie (dosud známý jen úzkému kruhu odborníků), který navíc nemá paralelu v bulharských literárních dějinách, a vykládá specifické společenské, náboženské a estetické procesy, které jej podmínily.

Už jsem se zmínila o některých z předmluv Ch. Balabanové, pracovnice Literárního ústavu BAV. Je však třeba upozornit na studii k výběru z děl V. Nezvala *Podivuhodný kouzelník* z roku 1990, jež je vzorem vytříbeného vědeckého stylu a všestranně osvětluje složitou a pro cizince těžko přístupnou Nezvalovu poetiku.

Přední představitel mladší generace bulharských literárněvědných bohemistů docent V. Todorov se připojil k týmu autorů předmluv českých knih

v Bulharsku relativně pozdě a bohužel těsně před začátkem období stagnace ve vydávání děl východoevropských a středoevropských literatur. Svou úlohu jako autor paratextů bral vážně a profesionálně i tehdy, kdy šlo o prózy, jejichž analytická interpretace se zdála být docela jednoduchým úkolem (*Memento R. Johna, Půlnoční běžci Z. Zapletala* – zde V. Todorov nepropadl pokušení zvýraznit čtenářsky atraktivní složky námětů a stylu, ale předvedl oba romány jako jevy typologické a charakteristické pro dobu svého vzniku). Jako špičkový literárněvědný bohemista a čapolog se uplatnil například v doslovu ke *Kritice slov* a zejména ve velké úvodní stati *Karel Čapek aneb český Protheus* k zatím neuskutečněnému pětisvazkovému vydání Čapkových děl. V nejnovější době se stal mladý docent české literatury "otcem a duší" tzv. Malé české knihovničky – přílohy časopisu *Homo boemicus* (jehož zakladatelem a řídícím redaktorem je opět V. Todorov). Zvláštní předurčení této edice – uvěřit menší co do rozsahu, ale emblematické co do obsahu, u nás dosud neznámé texty starší a nové české klasiky – vyžaduje pečlivě promyšlené předmluvy a jiné komentující texty, které editor obstaral nebo i napsal sám. V několika případech šlo o "vzkříšené" překlady, které už ztratily veškerou naději na vydání, v paratextech našla místo faktologicky zajímavá a emocionálně angažovaná pojednání V. Todorova o recepci dotyčného autora v Bulharsku.

* * *

Z materiálů, které jsem nahromadila během přípravy tohoto referátu, by mohla vzniknout celá knížka. Mnoho důležitých a zajímavých problémů typologické povahy jsem byla nucena vynechat. Dalších se referát dotkl jen povrchně a heslovitě. Ale i tak, doufám, vyšlo najevo, že literárněvědnou složku v předmluvách a doslovecích českých knih v bulharštině můžeme označit za marginální jedině ve smyslu, že není jaksi oficiální, systémová, důsledně hodnocená a kontrolovaná. Co se týče vědecké a poznávací hodnoty, je však závažnou a – vzhledem ke své specifice – nenahraditelnou součástí bulharské literárněvědné bohemistiky. Bohužel paratexty k překladovým knihám fungují výhradně mezi zeměpisnými hranicemi recipující země. Jsem přesvědčena, že kdyby tomu tak nebylo, bulharské předmluvy by značně přispěly ke kladnému ohlasu bulharské bohemistiky v Čechách a ve světě. To je důvod, proč jsem si zvolila pro účast na 1. kongresu světové literárněvědné bohemistiky právě toto téma – téma podle mě nikoliv marginální.

LITERATURA

E. M. ALECHINOVÁ – A. V. ZAPADOV:
Apparat knigi, Moskva 1982.

I. CVRKAL:
Funkcia doslovu v preklade, sb. *Preklad včera i dnes*, Bratislava 1986.

G. GENETTE:
Seuils, Paris 1987.

I. CHRISTOVOVÁ:
Transtextuální projekt G. Genetta, sb. z konference *Literatura a literární věda*, Sofija 1995.

D. LEKOV:
Rodoljubivij i blagorazumnij narode belgarski... I (Vazroždenski predgovori 1806-1865), Sofija 1994.